

SAMOPERCEPCIJA SPOSOBNOSTI ZA RAD UČENIKA S LAKOM MENTALNOM RETARDACIJOM UKLJUČENIH U USMJERENO OBRAZOVANJE U POSEBNOJ ORGANIZACIJI ODGOJA I OBRAZOVANJA

Mr. Božo Erlić

Šibenik

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.4

SAŽETAK

Da bi se utvrdilo da li postoje statistički značajne razlike u samopercepciji o: sposobnosti za rad, napredovanju na poslu, očekivanju nastavka školovanja, upornosti i marljivosti i pomoći od strane drugih radnika, roditelja i nastavnika izvršeno je ispitivanje grupe omladine s lakom mentalnom retardacijom (N = 79) i grupe omladine bez teškoća u razvoju (N = 84). Analizom rezultata se može utvrditi da grupa omladine s lakom mentalnom retardacijom pozitivnije procjenjuje vlastitu sposobnost za rad i napredovanje na poslu, ali se dvije grupe omladine ne razlikuju u očekivanju nastavka školovanja.

Za analizu diskriminativne funkcije između dviju grupa omladine korištena je multipla diskriminativna analiza.

1. UVOD

Sve do početka druge polovine devetnaestog stoljeća o potrebama osoba s teškoćama u razvoju uglavnom su odlučivali drugi. Tada započinju prva ispitivanja, kojima je bio cilj da se dozna što misle same osobe s teškoćama o sebi, o drugima i kako bi im trebalo pomoći.

Poznate su fenomenološke studije koje pokazuju kako osobe s teškoćama u razvoju doživljavaju svoju situaciju i sebe (Levine, 1962, Zunic i Ledwith, 1965, Kempf, 1967, Kleck i Parson, 1968, Caffrey, 1968, Abram, 1969, Burke i Sellin, 1972, Jackson i Peterson, 1973, Erlić, 1975, Koić, 1985. i drugi).

"Pokazalo se da očekivanja drugih mogu značajno utjecati na poboljšanje uspješnosti" (Bartel i Guskin, 1971). "Nasuprot tomu, učenici koji postižu slabiji

uspjeh u razredu, osjećaju se manje sposobni od svojih uspješnih drugova" (Brookover i suradnici, 1965, citirano prema Cruickshank, 1971. str. 91). Međutim teško je tvrditi da slabiji rezultati vode do slabljenja interesa, nego ćemo radije reći da slabiji rezultati upućuju na manju sposobnost.

Autoru ovog rada nisu do sada poznata istraživanja samopercepcije osoba s mentalnom retardacijom u našoj zemlji. Međutim, postoji više istraživanja u svijetu i našoj zemlji o percepciji drugih osoba (najčešće: roditelja, nastavnika, drugih učenika, radnika i sl.) prema osobama s mentalnom retardacijom, kao što su: Yucker i suradnici, 1966, Siler i suradnici, 1967, McDonald i Hall, 1969, Richmond i Dalton, 1973, Levandovski, 1982, Levandovski i Teodorović, 1975. i 1977, Teodorović, 1982, Mavrin — Cavor, 1981. i 1983. i drugi.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj ovog istraživanja je da se utvrdi:

– da li postoje razlike u samopercepciji sposobnosti za rad između omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju,

– kakva su očekivanja na poslu kod omladine s lakom mentalnom retardacijom, a u usporedbi s omladinom bez teškoća u razvoju,

– kakve su aspiracije i očekivanja tokom školovanja omladine s lakom mentalnom retardacijom u usporedbi s omladinom bez teškoća u razvoju,

– kako omladina s lakom mentalnom retardacijom procjenjuje svoju upornost i marljivost u usporedbi s omladinom bez teškoća u razvoju,

– da li omladina s lakom mentalnom retardacijom očekuje nakon zaposlenja pomoć drugih osoba, te usporedba s omladinom bez teškoća u razvoju i

– koja grupa ispitanika (omladina s lakom mentalnom retardacijom i omladina bez teškoća u razvoju) pozitivnije procjenjuje vlastitu sposobnost.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorci ispitanika

Da bi se mogao realizirati osnovni cilj ovog rada bilo je potrebno provesti ispitivanje dvaju kvalitativno različitih uzoraka:

– uzorak omladine s lakom mentalnom retardacijom koja je uključena u program stručnog osposobljavanja i

– uzorak omladine bez teškoća u razvoju koja je uključena u program usmjerenog obrazovanja.

3.1.1. Uzorak omladine s lakom mentalnom retardacijom

Svaki subjekt uključen u uzorak omladine s lakom mentalnom retardacijom trebao je zadovoljiti slijedeće kriterije:

– da je nalazom i mišljenjem stručne komisije razvrstan u grupu osoba s lakom mentalnom retardacijom,

– da je navršio petnaest godina života,

– da je nakon završene osnovne škole po posebnom programu bio uključen u stručnu školu i osposobljava se u: ugostiteljskoj, drvoprerađivačkoj metalnoj i tekstilnoj struci i

– da ima stalni boravak na području Dalmacije.

U uzorak je ušlo 79 ispitanika, muškog i ženskog spola, stručne škole Centra za odgoj i obrazovanje djece i omladine Šibenik.

3.1.2. Uzorak omladine bez teškoća u razvoju

Osnovni kriterij koji je svaki subjekt ovog uzorka morao zadovoljiti bio je:

– da nije bio razvrstan u grupu osoba s teškoćama u razvoju,

– da je stariji od petnaest godina,

– da u vrijeme ispitivanja pohađa treći ili četvrti razred srednjoškolskog obrazovanja i

– da se osposobljava u: ugostiteljskoj, metalnoj, drvoprerađivačkoj i tekstilnoj struci.

U uzorak omladine bez teškoća u razvoju je ušlo 84 učenika, muškog i ženskog spola, završne faze usmjerenog obrazovanja u Centru za odgoj i usmjerenog obrazovanje u Šibeniku.

Kod formiranja uzoraka primijenjena je metoda izbora namjernog uzorka, u koje su ušli točno definirani subjekti, kako bi mogli reprezentirati svoj osnovni skup.

3.2. Mjerni instrument za ispitivanje samopercepcije

Potaknuti Općom skalom samopercepcije obrazovnih sposobnosti (Brookover i suradnici, 1962, 1965. i 1967) Burke i Sellin, 1972. izradili su Skalu za ispitivanje samopercepcije radnih sposobnosti (Self Concept of Ability As a Worker Scale), prvenstveno za upotrebu s edukabilno retardiranim adolescentima.

Erlić, 1975. i 1983. izvršio je prijevod i modifikaciju Skale za ispitivanje samopercepcije radne sposobnosti, kako bi se mogla koristiti za ispitivanje omladine s lakom mentalnom retardacijom u našim uvjetima. Zatim je Erlić, 1986. izvršio analizu mjernih karakteristika Skale pomoću kvazikanoničke korelacijske analize, a prema modelu, metodi i programu Momirović, Dobrić i Karaman, 1983.

Skala za ispitivanje samopercepcije radne sposobnosti je mjerni instrument podijeljen u pet odjeljaka:

- I. Uvodni dio u obliku standardne konverzacije – da bi se utvrdilo da li ispitanik pravilno odgovara. Postavljeno je šest zadataka – da bi bili sigurni da ispitanik razumije način odgovaranja.
- II. Značajne druge osobe u životu i na poslu – kako bi se utvrdilo ime i veza s osobom za koju ispitanik osjeća da je značajna u njegovu životu.
- III. Vlastito mišljenje o svojoj sposobnosti za rad – šesnaest varijabla.
- IV. Procjena percepcije roditelja – sedam varijabla.
- V. Procjena percepcije prijatelja – sedam varijabla.
- VI. Procjena percepcije nastavnika – sedam varijabla.

Za istraživanje samopercepcije sposobnosti za rad značajni su odjeljci III. do VI.

3.3. Metoda obrade rezultata

Kao osnovni program za obradu rezultata u prostoru samopercepcije radne sposobnosti korištena je metoda multiple diskriminativne analize (Cooley i Lohnes, 1971). Obrada rezultata posebno je izvršena za odjeljak III, odjeljak IV, odjeljak V i odjeljak VI. Prvenstveni razlog je bio da se dobije povoljniji odnos broja varijabli i broja ispitanika.

Testiranje značajnosti koeficijenata diskriminacije izvršeno je Raovom aproksimacijom Wilksova testa i Bartlettovom aproksimacijom Hi-kvadrat testa.

Za testiranje hipoteze o razlikama prosječnih varijanci pojedinih varijabla između dvije grupe ispitanika izračunati su univarijatni F omjeri.

Za testiranje razlika dviju grupa u jednodimenzionalnom diskriminativnom prostoru izračunati su centroidi, za svaku grupu posebno.

Za testiranje hipoteze da populacije iz kojih su uzeti uzorci imaju zajedničku disperziju provjerena je kriterijskim M testom.

Obrada rezultata izvršena je u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu, na računaru "UNIVAC" – 1100/42.

4. ANALIZA REZULTATA

4.1. Analiza diskriminativne funkcije

U tablici 1 prikazani su skupni rezultati Raove aproksimacije Wilksova testa i Bartlettove aproksimacije hi-kvadrat testa, dobiveni u sva četiri odjeljka Skale.

Iako koeficijenti korelacije nisu visoki (0,507 do 0,775), svi su statistički značajni na razini značajnosti $P < 0,001$. (Zbog kvalitativno različite strukture uzoraka

Tablica 1

Wilksove lamdbe i hi-kvadrat testovi s uklonjenim sukcesivnim korijenima u sva četiri odjeljka

Odjeljak	Lambda	F omjeri za H_2	Uklonje- ni kori- jeni	Kanonič- ki R	Koefic. determ. R^2	Hi- —kvadr.	Razina značaj.	Vlasti- tita vrijedn.	Procent traga
III	0,40	7,51	0	0,775	0,600	80,00	0,0000	1,503	100,00
IV	0,65	6,85	0	0,592	0,350	39,00	0,0000	0,539	100,00
V	0,59	8,81	0	0,640	0,409	48,00	0,0000	0,693	100,00
VI	0,74	4,40	0	0,507	0,257	27,00	0,0005	0,346	100,00

Tablica 2

Značajne varijable za diskriminativnu funkciju u sva četiri odjeljka

Odjeljak	Indikator	Varijable	Korelac. s diskrim. funkcij.
III	1. Procjena vlastite radne sposobnosti	1. Usporedba s bliskim prijateljem	0,493 (x)
		2. Usporedba s učenicima u razredu	0,518 (x)
		3. Kakav je stvarno njegov rad	0,454
	2. Aspiracije i očekivanja na poslu	4. Napredovanje u uspor. s učenicima svog razreda	0,454 (x)
		5. Napredovanje u uspor. s radnicima u razredu	0,627 (x)
		9. Kakvu plaću očekuje zaraditi	0,304
		10. Da li je sposoban zadržati stalni posao	0,150
	3. Aspiracije i očekivanja tokom školovanja	6. Da li bi mogao završiti daljnje školovanje	0,093
		7. Koliko bi pohađao ovu školu	-0,208
		8. Koliko dugo će pohađati ovu školu	-0,142
	4. Pomoć drugih osoba u radu	12. Očekuje li pomoć iskusnog radnika	0,613 (x)
		13. Očekuje li pomoć roditelja nakon zaposlenja	0,002
		14. Očekuje li savjete nastavnika	-0,050
	5. Dobrovoljnost rada	11. Dobrovoljnost obavljanja posla	0,323
		16. Uključenje u aktivn. razreda	0,542 (x)

IV	1. Procjena radne sposobnosti	1. Usporedba s vršnjacima	-0,606 (x)
	2. Aspiracije i očekivanja na poslu	2. Napredovanje nakon završetka ove škole	-0,731 (x)
		4. Koliku plaću očekuje zaraditi	-0,626 (x)
		5. Da li je sposoban zadržati stalni posao	-0,153
	3. Aspiracije i očekivanja tokom školovanja	3. Da li bi mogao završiti daljnje školovanje	-0,053
	4. Marljivost i upornost	6. Da li je marljiv	-0,876 (x)
		7. Da li je uporan	-0,602 (x)
V	1. Procjena radne sposobnosti	1. Usporedba s vršnjacima	0,890 (x)
	2. Aspiracije i očekivanja na poslu	2. Napredovanje nakon završetka ove škole	0,757 (x)
		4. Koliku plaću očekuje zaraditi	0,691 (x)
		5. Da li je sposoban zadržati stalni posao	0,278
	3. Aspiracije i očekiv. tokom školovanja	3. Da li bi mogao završiti daljnje školovanje	0,378
	4. Marljivost i upornost	6. Da li je marljiv	0,518 (x)
		7. Da li je uporan	0,324
VI	1. Procjena radne sposobnosti	1. Usporedba s vršnjacima	0,720 (x)
	2. Aspiracije i očekivanja na poslu	2. Napredovanje nakon završetka ove škole	0,812 (x)
		4. Koliku plaću očekuje zaraditi	0,780 (x)
		5. Da li je sposoban zadržati stalni posao	0,210
	3. Aspiracija i očekiv. tokom školovanja	3. Da li bi mogao završiti daljnje školovanje	0,408
	4. Marljivost i upornost	6. Da li je marljiv	0,467
		7. Da li je uporan	0,531

NAPOMENA: Varijable označene znakom (x) su značajne na razini značajnosti $P < 0,001$.

omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju korišten je stroži kriterij značajnosti, tj. $P < 0,001$, a ne kako je uobičajeno $P < 0,01$).

Najveća korelacija se javlja kod odjeljka III ($R = 0,775$), a to je maksimalna povezanost između diskriminativne funkcije šesnaest varijabli i binarne varijable pripadnosti jednom od uzoraka. Koeficijent determinacije ($R^2 = 0,60$) ukazuje da ta veza iznosi 60%. Izlučena diskriminativna funkcija kod sva četiri odjeljka iscrpljuje 100% traga diskriminativne matrice.

Međutim, u tablici 2 vidi se da su u odjeljku III. za diskriminativnu funkciju značajne varijable broj 1, br. 2, br. 4, br. 5, br. 12, br. 14 i br. 16, dok ostalih devet varijabli nisu značajne. U odjeljku IV. značajno je pet varijabli, i to br. 1, br. 2, br. 4, br. 6 i br. 7, a varijable br. 3 i br. 5 nisu značajne. U odjeljku V. značajne su četiri varijable (br. 1, br. 2, br. 4 i br. 6), a tri nisu značajne, u odjeljku VI. značajne su tri varijable (br. 1, br. 2 i br. 3), dok četiri nisu značajne.

U tablici 3 prikazani su centriodi grupe omladine s lakom mentalnom retardacijom i grupe omladine bez teškoća u raz-

voju. Vidljivo je da se u izoliranoj diskriminativnoj funkciji grupe najmanje razlikuju kod odjeljka VI (1,018 standardnu devijaciju), a najviše kod odjeljka III (1,556 standardnu devijaciju).

Grupa omladine s lakom mentalnom retardacijom ima pozitivnu vrijednost u odjeljcima III, V. i VI, odnosno kod samopercepcije vlastite radne sposobnosti, samopercepcije procjene prijatelja i samopercepcije procjene nastavnika. Razlog tomu je nesposobnost realne procjene svoje sposobnosti u krugu svojih vršnjaka i na radnom mjestu. Osim toga, visok nivo očekivanja na poslu je odraz nesamokritičnosti, dijelom i zbog izoliranog življenja i školovanja u posebnim uvjetima.

U odjeljku IV. centroid grupe omladine bez teškoća u razvoju ima pozitivnu vrijednost, a odnosi se na samopercepciju procjene roditelja, ali analizom varijanci aritmetičkih sredina značajnih varijabli za diskriminativnu funkciju vidimo da grupa omladine s lakom mentalnom retardacijom ima pozitivne vrijednosti, što znači da je čitava diskriminativna funkcija kod obiju grupa negativno usmjerena.

Hipoteza (H^1), koja glasi "Postoje statistički značajne razlike u procjeni vlasti-

Tablica 3

Centroidi grupa sva četiri odjeljka

Odjeljak	Grupa lako MR omladine	Grupa omladine prosj. intelig.	Razlika izraž. u standardnim devijacijama
III	0,674	-0,882	1,556
IV	-0,514	0,674	1,188
V	0,556	-0,728	1,284
VI	0,441	-0,577	1,018

te sposobnosti za rad između omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju", je potvrđena. Pozitivne i statistički značajne varijable za procjenu ove hipoteze u odjeljku III. su br. 1 i br. 2, a u odjeljcima V. i VI. su br. 1, a negativna i statistički značajna varijabla je jedino br. 1 u odjeljku IV. Zbog toga možemo reći da grupa omladine s lakom mentalnom retardacijom bolje procjenjuje svoju sposobnost za rad od grupe omladine bez teškoća u razvoju.

Hipoteza (H_2), koja glasi "Očekivanja na poslu su statistički značajno različita između omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju", je potvrđena. Pozitivne, a statistički značajne varijable za procjenu ove hipoteze u odjeljku III. su br. 4 i 5, a u odjeljcima V. i VI. su br. 2 i br. 4, a negativne (statistički značajne) varijable su u odjeljku IV, i to br. 2 i br. 4. Ipak, možemo reći da omladina s lakom mentalnom retardacijom bolje i više očekuje na poslu od omladine bez teškoća u razvoju.

Hipoteza (H_3), koja glasi "Očekivanja i aspiracije tokom školovanja su statistički značajno različita između omladine s lakom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju", nije potvrđena. Rezultati su u prvi mah iznenađujući. Ipak, ove rezultate lakše ćemo razumjeti ako znamo da se radi o namjernom uzorku omladine bez teškoća u razvoju u kojem se ispitanici slažu s obzirom na izbor struke i zanimanja s uzorkom omladine s lakom mentalnom retardacijom. Jedino se razlikuju po intelektualnom statusu. Budući da su ispitanici obiju grupa bili uključeni u programe usmjerenog obrazovanja koji su tradicionalno završni, sa završetkom srednjeg usmjerenog obrazovanja, zato i ne treba biti iznenađenje da se rezultati značajno ne razlikuju.

Hipoteza (H_4), koja glasi "Procjena vlastite upornosti i marljivosti je statistički značajno različita između omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju", je tek djelomično potvrđena. Budući da su u odjeljku IV. statistički značajne varijable negativne, i to br. 6 i br. 7, a u odjeljku V. ima tek jedna pozitivna statistički značajna varijabla, a ostale varijable nisu statistički značajne za procjenu H_4 , možemo zaključiti da ni jedna grupa omladine nije pozitivno procijenila svoju upornost i marljivost.

Hipoteza (H_5), koja glasi "Nakon zaposlenja omladina s lakom mentalnom retardacijom očekuje statistički značajno više pomoći od omladine bez teškoća u razvoju", nije u potpunosti potvrđena nego: 1. postoji statistički značajna razlika u očekivanju pomoći na poslu od strane drugih i iskusnih radnika, između omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju; 2. nema statistički značajne razlike u očekivanju pomoći na poslu od roditelja i nastavnika između omladine s lakom mentalnom retardacijom i omladine bez teškoća u razvoju. Jedine pozitivne i statistički značajne varijable za procjenu ove hipoteze su u odjeljku III (br. 12 i br. 14), pa možemo reći da grupa omladine s lakom mentalnom retardacijom očekuje više pomoći od strane iskusnih drugih radnika, nego to očekuje grupa omladine bez teškoća u razvoju. Ni jedna grupa ne očekuje pomoć na poslu od roditelja i nastavnika.

5. ZAKLJUČAK

Da bi se utvrdilo postoje li statistički značajne razlike u samopercepciji o: spo-

sobnosti za rad, napredovanju na poslu, očekivanju nastavka školovanja, upornosti i marljivosti i pomoći od strane drugih radnika, roditelja i nastavnika, izvršeno je ispitivanje grupe omladine s lakom mentalnom retardacijom (N = 79) i grupe omladine bez teškoća u razvoju (N = 84). Analizom rezultata može se utvrditi da grupa omladine

s lakom mentalnom retardacijom pozitivnije procjenjuje vlastitu sposobnost za rad i napredovanje na poslu, ali se dvije grupe omladine ne razlikuju u očekivanju nastavka školovanja.

Za analizu diskriminativne funkcije između dviju grupa omladine korištena je multipla diskriminativna analiza.

LITERATURA

1. BROOKOVER, W.B., ERICKSON, E. i JOINER, L.: "Self concept of ability and school achievement", Michigan State University, 1967 (prema Burke i Sellin, 1972).
2. BURKE, A.D. i SELLIN, F.D.: "Measuring the self concept of ability as a worker", *Exceptional Children*, october 1972, str. 126 – 133.
3. COOLEY, W.W. i LOHNES, P.R.: "Multivariate data analysis", Wiley and Sons, New York, 1971.
4. CORVAJAL, L.A.: "Predictors of four criteria of self concept in educable mentally retarded adolescents", *Exceptional Children*, november 1972, str. 239.
5. ERLIĆ, B.: "Samopercepcija radne sposobnosti lako mentalno retardirane omladine", Seminarni rad, 1986.
6. ERLIĆ, B.: "Samopercepcija sposobnosti za rad omladine s lakom mentalnom retardacijom", Magistarski rad, 1987.
7. MOMIROVIĆ, K., DOBRIĆ, V. i KARAMAN, Ž.: "Canonical covariance analysis", Paper submitted to publication in "Psychometrika", 48/1983. Sveučilišni računski centar, Zagreb.
8. STANČIĆ, V., KOVAČEVIĆ, V., MEJOVŠEK, M. i NOVOSEL, M.: "Promjena stavova prema osobama sa somatopsihičkim oštećenjima u funkciji informacija", *Defektologija*, 1–2/1981. str. 1 – 34.
9. CRUISE, M.M. i PAUL, L.J.: "Psychological characteristics of brain injured children", *Psychology of Exceptional Children and Youth*, str. 390, Prentice-Hall Inc. 1971, Englewood, Cliffs, New Jersey.

**SELPERCEPTION OF WORK ABILITY IN MILDLY
MENTALLY RETARDED PUPILS INCLUDED IN
VOCATIONAL EDUCATION IN A SPECIAL SCHOOL**

Summary

Two groups of pupils, one with light mental retardation (N=79) and the other without such symptoms (N=84) were investigated with the purpose to find out if there exist statistically significant differences in autoperception of: own ability for work, advancing in job, in expectation about further schooling, in diligence and persistence, willingness of other coworkers parents and teachers to help them.

Data analysis has shown that light mentally retarded pupils more positively estimate their own working ability and advancement in work. It was found that the two investigated groups of school children do not show any difference in their expectation about further schooling.

Multiple discriminative analysis was used with the purpose to find the best discriminative functions among two investigated groups.